

ბორის კომახიძე

ქალაქი ცვლილებების პირობებში: ზესტაფონის ურბანული ტრანსფორმაცია

სტატიაში¹ განხილულია სამრეწველო ქალაქის, ზესტაფონის პოსტსაბჭოთა იდენტობის ტრანსფორმაცია, რომელიც ეყრდნობა 2017-2019 წლებში ჩატარებულ ეთნოგრაფიულ კვლევას. ქალაქი, ფუნქციური შინაარსით, სოციალური და კულტურული აგლომერაციაა, რომელშიც ორგანიზდება მატერიალური და არამატერიალური ინტერაქცია. ქალაქი ყალიბდება და აყალიბებს ნარატივებს მეხსიერებაში და მეხსიერების მეშვეობით (Bridge and Watson 2003, 7-14). ქალაქის იდენტობის (რე)კონსტრუირება პოლიტ-ეკონომიკური ცვლილებების დროს ხდება თვალსაჩინო, რადგანაც ასეთ პირობებში, აქტუალურია ახალი ცხოვრების წესის ფორმირების საკითხი, რომელიც ძველისაგან განსხვავდება, თუმცა მისით საზრდოობს.

პოსტსოციალისტური ბლოკის ქვეყნებში ურბანული წესრიგი, რომელიც ცენტრის მიერ იმართებოდა შეიცვალა ახალი, ნეოლიბერალური ეკონომიკით, რამაც გავლენა მოახდინა ადამიანთა იდენტობაზე. ახალმა ეკონომიკურმა მდგომარეობამ წარმოქმნა კრიზისი, რომლისგან თავის დაღწევის ალტერნატიული გზების ძებნა პოსტსაბჭოთა მოქალაქეების ყოველდღიურ პრაქტიკად იქცა. პოსტსოციალისტური ტრანსფორმაციის პროცესში საწარმოებს შორის ეკონომიკური კავშირების გათიშვა, დაუსაქმებლობა, საცხოვრებელი პირობების გაუარესება, სამრეწველო ქალაქების ყოველდღიურობის ნაწილად იქცა, რადგანაც წარმოებისა და მოთხოვნის დისბალანსი დასაქმე-

¹ სტატია ეფუძნება სამაგისტრო კვლევას სახელწოდებით: „პოსტსაბჭოთა ქალაქის ტრანზიციის თავისებურებები (ზესტაფონის მაგალითზე)“, თბილისი 2019, თსუ, ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, ეთნოლოგია-ანთროპოლოგიის ინსტიტუტი, ხელმძღვანელი დოქტორი თეა ქამუშაძე.

ბულთა რაოდენობის შემცირებასა და ქალაქების სამრეწველო ორგანიზებისაგან დისტანცირებას უწყობდა ხელს. პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში, სისტემის მოშლის პარალელურად ახალი ნეო-ლიბერალური ეკონომიკის ილუზია შეიქმნა.

ყოფილმა საბჭოთა მოკავშირე ქვეყნებმა მოდერნიზაციის თავისებური გზა გაიარეს და ინდუსტრიალიზმის განსხვავებული ფორმა შექმნეს, ვიდრე ლიბერალურმა სახელმწიფოებმა. დემოდერნიზაცია და პოსტმოდერნიზაცია ამ სისტემის მოშლას უკავშირდება. ტერმინი დემოდერნიზაცია სხვადასხვა პერიოდის სოციალურ ცვლილებებს ხსნის და გამოიყენება პოსტსაბჭოთა ქვეყნების სოციალური და კულტურული ტრანსფორმაციის გასაგებად. მოდერნულობის ძირითადი ასპექტები მოიცავს: ფიზიკურ ინფრასტრუქტურას, კოლექტიურ იდენტობას, ინსტიტუციებს, ინდუსტრიულ სანარმოებს, რომლებიც დემოდერნიზაციასთან ერთად ზიანდება ან ქრება (Rabkin and Minakov 2018, 13).

დემოდერნიზაციის პროცესი საკავშირო მასშტაბით 1980-იანი წლების მეორე ნახევრიდან დაიწყო, რაც განპირობებული იყო სოციალ-პოლიტიკური კრიზისითა და ინფრასტრუქტურის ამორტიზებით. დაგეგმილი ეკონომიკა ქაოსური, ყოველდღიური სპორადული აქტივობებით ჩანაცვლდა. სამრეწველო ქალაქებში იდენტობის კრიზისი შეიქმნა, რადგანაც აქამდე გიგანტური, საკავშირო დაქვემდებარებაში მყოფი ქარხნების რესურსებით მომარაგებულ ქალაქს, ახალი საბაზრო პრინციპებისათვის უნდა აეწყო ფეხი. ამგვარი გამოწვევების წინაშე აღმოჩნდა სამრეწველო ქალაქი ზესტაფონიც.

საბჭოთა პერიოდის ერთ-ერთი წარმატებული სამრეწველო ქალაქი ზესტაფონი, საბჭოთა კავშირის დაშლიდან სამი დეკადის გასვლის შემდეგ, ისევ ღირებულების გადაფასების პროცესშია. ზესტაფონის ფეროშენადნობთა ქარხანა პირველი უდიდესი სანარმოა საქართველოში, რომელიც 1933 წელს შეიქმნა

და ქალაქის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ფაქტორად იქცა. ცვლილებების მიუხედავად, ნეოლიბერალურ ეკონომიკურ სისტემაში, ფეროშენადნობთა წარმოება ადგილობრივთა და სახელმწიფო პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ინტერესებშია მოქცეული და სამომავლო პერსპექტივები წარმოების პროცესთანაა დაკავშირებული. ახალმა საბაზრო წესრიგმა კრიზისი და უმუშევრობა გამოიწვია ქალაქში. 1990-იანი წლებიდან ადგილობრივი მოსახლეობა საკუთარი ძალებით ებრძვის სიღარიბეს. „ხსნის იმედად“ ჯერ კიდევ ამორტიზებული, შემდეგ კი პრივატიზებული ფეროშენადნობთა ქარხნის ნარჩენები იქცა, რომელიც ქალაქის მატერიალურ ფორმას ქმნის 1930-იანი წლებიდან. 2007 წელს ქარხნის მფლობელი „ჯორჯიან მანგანეზი“ გახდა, რომელმაც დაიწყო საწარმოს რესტრუქტურისაცია. 2010-იანი წლებიდან ფეროშენადნობთა ქარხანა ადგილობრივთა გარემოსდაცვითი აქტივიზმის არეალად იქცა. შეიქმნა მოხალისეობრივი გაერთიანება, რომელიც კომპანიას სთხოვს გარემოზე მავნე ზემოქმედების შემცირებას და სამოქალაქო პასუხისმგებლობისკენ მოუწოდებს.

საკვლევი პრობლემის აქტუალობას განაპირობებს პოსტსაბჭოთა ტრანსფორმაციის სოციალური და კულტურული გავლენების შესწავლის აუცილებლობა. კვლევის მიზანია გავიგო, საბჭოთა პერიოდში მუშათა ინდუსტრიულმა ქალაქმა და დასაქმების უდიდესმა ბაზამ, ზესტაფონმა შეძლო თუ არა მძიმე ინდუსტრიის ბაზაზე ახალი სამრეწველო გადაწყობა. როგორ აისახა მის ურბანულ სივრცეზე პოლიტიკური და ეკონომიკური ტრანსფორმაციისა და „იდენტობის ძიების“ პროცესი. ისტორიული გამოცდილებისა და თანამედროვე სოციალურ-ეკონომიკური გამოწვევების ფონზე ვცდილობ დავადგინო რა ტიპის იდენტობას ქმნის ზესტაფონი თანამედროვე ყოფაში და გავვლინო ადაპტაციის ის ფორმები, რომელსაც მოსახლეობა თავის გასატანად მიმართავს პერიოდულად.

ზესტაფონის სამრეწველო არეალად ქცევა სარკინიგზო მაგისტრალის ქალაქის ცენტრალურ არეალში გატარებას მოჰყვა. 1880-იან წლებში ზესტაფონში გაიხსნა ლოლობერიძის შავი ქვის მარგანეცის გადამამუშავებელი კანტორა. განვითარების პარალელურად მაზრის ცენტრი შორაპნიდან ზესტაფონში გადავიდა. ზესტაფონი ქალაქად 1926 წელს გამოცხადდა (გველესიანი 1982, 2). ზესტაფონი, ინდუსტრიალიზაციასთან ერთად, იქცა საქართველოში საბჭოთა სოციალიზმის მშენებლობის ნიმუშად, სადაც პირველი მძიმე სამრეწველო საწარმო აშენდა. ქარხანამ დასრულებული სახე საბჭოთა კომუნიზმის მშენებლობის პერიოდში მიიღო. 1924 წლის 16 აპრილს სახკომსაბჭოს მიერ შექმნილი კომისია იზიარებდა სამრეწველო ქარხნის ზესტაფონში აშენების იდეას, ნედლეულისა და ენერგიის წყაროებთან სიახლოვის გამო (თუთბერიძე 1974, 5-11).

ქარხნის გასაშენებელი ადგილი 1930 წლის 2 ივნისს იქნა გამოყოფილი, ამავე დღეს დაიწყო მუშათა საცხოვრებელი სახლის მშენებლობა. საბჭოთა ავტორები ფეროშენადნობთა ქარხანას წარმოაჩენდნენ, როგორც რევოლუციის პირმშოს და ხაზს უსვამდნენ ზესტაფონის, როგორც პირველი სამრეწველო სტატუსის მქონე ქალაქს. ქარხანა, რომლის იდეა და დაპროექტება რუსული ცარიზმისა და ევროპელი კაპიტალისტების ინიცირებული პროექტია, საბჭოთა ხელისუფლების მიერ განსხეულდა პრაქტიკაში. ქარხანა 1933 წლის 28 ოქტომბერს გაიხსნა (იხ. ბუხნიკაშვილი 1983).

ზესტაფონის ურბანული ლანდშაფტი, საშუალებას იძლეოდა სამრეწველო ქარხანასთან ერთად გაზრდილიყო სამოქალაქო დასახლება. ფეროშენადნობთა ქარხანამ წარმოქმნა ქალაქი ქალაქში, განსაკუთრებით მეორე მსოფლიო ომამდე, როდესაც ქარხნის შემოგარენში მუშათა დასახლებები შეიქმნა.

ომარიმ, ოთხმოც წელს გადაცილებულმა ინფორმანტმა სამრეწველო დასახლების შესახებ, ჩემთან საუბრისას აღნიშნა:

„ფეროში [უბანი] დაბადებული ვარ. მამაჩემი და ბიძაჩემი პირველი საამქროს მუშები იყვნენ. მეც ვიმუშავე ქარხანაში, ამიტომ ბინა მოგვცეს „ფეროს დასახლებაში“. თუ ფეროელი იყავი სახელი გქონდა, კაცს გეძახდნენ. სამი ბინა იყო ფეროს სამმართველოსთან, მე მეორეში ვცხოვრობდი. მერე ის ბინები დაანგრიეს და ხალხი გადაანაწილეს კვალითის დასახლებასა და ქალაქში, მე ბინა წყალსადენის დასახლებაში მომცეს, ქალაქის ცენტრში”.

ფეროს დასახლება იყო ერთ-ერთი პრესტიჟული უბანი საბჭოთა პერიოდში, თავისი სკოლით, ბაღით, კლუბით, სტადიონით. ნუგზარიმ, ორმოცდაათ წელს გადაცილებულმა მამაკაცმა ჩემთან ინტერვიუს დროს აღნიშნა, რომ სკოლებიდან და ბაღებიდან გამორჩეული იყო ფეროს დასახლების სკოლა და ქალაქში რომ ვინმე იტყოდა ფეროელი ვარო, პრესტიჟულად ითვლებოდა.

ქარხნის აშენებას მოჰყვა ზესტაფონელთა სოციალური კეთილდღეობის გაუმჯობესება, ქალაქის გაფართოება და მოსახლეობის ზრდა. 1960-იანი წლებიდან „ფეროს შენობები“ ქალაქის ცენტრალურ ნაწილში გამოჩნდა, ხოლო „მეტალურგთა ქალაქის“ სოფელ კვალითის ტერიტორიაზე გაშენება 1971 წლიდან დაიწყო, რომელიც 10 000 მაცხოვრებელზე იყო გათვლილი (კომუნისტი 1971, 4).

ქალაქის იდენტობას ადგილობრივები ქმნიან, რომლებიც მოქმედებენ რესურსებსა და ინფორმაციაზე წვდომის შესაბამისად. ქალაქის სივრცეები, ცვლილებების პროცესში, რეორგანიზდება. ზესტაფონმა, რომელმაც ადგილობრივთა კეთილდღეობა სამრეწველო საქმიანობაზე დააფუძნა, 1990-იან წლებში დაკარგა საკავშირო მნიშვნელობის მქონე სამრეწველო ქალაქის სტატუსი. ქალაქი იქცა ამორტიზებულ, მოქალაქეებისაგან დაცლილ სივრცედ. პოსტსაბჭოთა პრივატიზაციის პროცესის შეფასებისას, ადგილობრივები იხსენებენ მოქალაქეების მი-

ერ ორგანიზებულ პერიოდს (1990-იან წლებს). ერთ-ერთი ინფორმანტი მიუთითებდა, რომ 1990-იანმა წლებმა ადგილობრივთა ცხოვრებაში ცვლილებები მოიტანა, რადგან სახელმწიფო სისტემა, რომელიც მანამდე მათთვის სოციალურ კეთილდღეობას ქმნიდა მუდმივი და სავალდებულო საქმეებით, მოიშალა. მოქალაქეებს კი ამ სისტემის ნარჩენებით თავის გატანა მოუწიათ.

კვლევამ ცვლილებების ორი ეტაპი ცხადყო – პრივატიზაციამდელი და პრივატიზაციის შემდგომი. პრივატიზაციის შემდგომმა პერიოდმა, რომელმაც 2003 წლის ვარდების რევოლუციის შემდეგ მიიღო ინტენსიური სახე, კრიზისი გაამწვავა, რადგან ადგილობრივებს, ინსტიტუციონალიზაცია-ლეგალიზაციის შედეგად, თვითნებური („ჩალიჩის“) ეკონომიკური აქტივობები აეკრძალათ. ქეთინომ, ორმოცდაათ წელს გადაცილებულმა ქალმა, ჩემთან საუბრისას აღნიშნა, რომ ხალხი ახლა უფრო გაჭირვებულად ცხოვრობს ზესტაფონში, ვიდრე 1990-იან წლებში. თქვა, რომ იმ პერიოდში „ქრთამი, კორუფცია, უფულობა კი იყო, მაგრამ ხალხს მეტი შესაძლებლობა ჰქონდა. ბევრი მეტალზე „ჩალიჩობდა“, მერე რევოლუცია მოხდა, ყველაფერი გაიყიდა და დღეს ზესტაფონში უფრო მეტი ხალხი ცხოვრობს გაჭირვებაში, ვიდრე მაშინ“.

კიდევ ერთმა ინფორმანტმა, დიმიტრიმ, რომელიც 60 წელს გადაცილებულია და მერიაში მუშაობს, სისტემის ცვლილების შემდგომ პერიოდში არსებულ ცხოვრების წესს, საბჭოთა ეკონომიკური ხარვეზები დაუკავშირა და მიიჩნია, რომ ის რაც ხდებოდა 1990-იან წლებში საბჭოთა პერიოდში გაბატონებული ცხოვრების წესის შედეგი იყო. მან თქვა, რომ 1990-იან წლებში თუკი რამე ნაწილდებოდა ქალაქში ქრთამზე იყო დამოკიდებული. პროდუქტებზე, ბიზნესსა და საქმეზე ეგრეთწოდებული „სტავკები“ იყო, რისი გადახდის შემთხვევაშიც გადამხდელს

ერგებოდა წილი. ასეთი მდგომარეობა იყო საბჭოთა პერიოდის ბოლოსაც, რამაც გამოიწვია სისტემის დანგრევა. მისი თქმით:

„ზესტაფონში ვისაც რკინის ლოზე აქვს, უმეტესობა საბჭოთა პერიოდის ბოლო წლებში ფეროდან მოპარული რკინითაა გაკეთებული. კი იპარავდნენ, მაგრამ შრომობდნენ. რომ შრომობდნენ დოვლათი მაინც იქმნებოდა. ეს მდგომარეობა სისტემის დაშლის შემდეგ უცვლელად გაგრძელდა.“

ქეთინო, კეთილდღეობის კრიტერიუმებზე საუბრისას, ხაზს უსვამდა, რომ 1990-იან წლებში „კარგად ცხოვრების გარანტი“ – პური იყო, რომელიც ძნელად იშოვებოდა და თუ ყოველდღე შვილებს პურს აჭმევდი, „კარგად მცხოვრები“ გერქვა. რომ, 1990-იან წლებში „ფეროს“, ქალაქის მნიშვნელოვან საწარმოებს მხედრიონი და სვირის საძმო უყურებდა. ისინი „უბრალო ხალხს“ არ ერჩოდნენ, იმათ მტრობდნენ ვინც „ბევრ ფულს ჭამდა“. მან თქვა:

„ჩემი ოჯახი არ ცხოვრობდა გაჭირვებაში. ჩემი ქმარი მუშაობდა პურის ქარხანაში და რაღაც ადგილებს ამარაგებდა, ამიტომ იმ პერიოდში ჩვენ პური გვქონდა. ამ გადმოსახედიდან თუ შევაფასებთ გაჭირვება არ გვქონია.“

სისტემის ცვალებადობა ადამიანის ყოველდღიურობას შეეხო. 1990-იან წლების შესახებ საუბრისას ინფორმანტები სიამაყით აღნიშნავდნენ, რომ მათ გაუძლეს იმ პერიოდს და გადარჩნენ. მათთვის თანამედროვე პერსპექტივიდან დანახული 1990-იანი წლების გაჭირვება აღძრავს საბჭოთა სისტემისადმი ნოსტალგიას, რადგანაც ფეროშენადნობთა ქარხანა, რომელიც კომუნისტებმა ააშენეს, ადგილობრივებს გაჭირვების პერიოდში პურს აჭმევდა.

ზესტაფონელებს სიბნელეში ნაპერწკალივით მოევლინა საბჭოთა ინდუსტრიალიზაციის შავი ნარჩენები. წიდა, ეკონომიკური ადაპტაციის ახალი მექანიზმი, მმართველი ელიტის ინტერესებში ექცეოდა, ამიტომ ქალაქის სახედ 1990-იან წლებში,

ქუჩებში უროთი და კირკით მომუშავე წიღის მაძიებელი ხალხი იქცა.

ხათუნამ, ორმოცდაათ წელს გადაცილებულმა ინფორმანტმა, ჩემთან საუბრისას აღნიშნა, რომ მისი მეუღლე, მეზობელ მამაკაცთან ერთად ცდილობდა პურის ფულის შოვნას, რომ დადიოდნენ ხან ბაზარში წიდაყრილზე, ხან მდინარე ყვირილის ნაპირას და თხრიდნენ მიწას, მეტალის პოვნის მიზეზით. მთელი ქალაქი ხეირობდა ამ საქმისგან, თქვა რომ ახსოვს, მეზობლები გადაეკიდნენ ერთმანეთს ჩემი კარიერია აქ და შენ რატომ თხრიო.

ქალაქში მთავარი წიდაყრილი ძველი და ახალი ბაზრის ტერიტორიაზე იყო, რისი შექმნაც საამქროში სილიკომანგანუმის დიდი რაოდენობით წარმოებამ გამოიწვია. 1950 წელს მდინარე ყვირილის სანაპიროზე ორ ადგილას გამოყვეს ტერიტორია წიღის დასაყრელად ათ-ათი წლით სარგებლობის შესაძლებლობით. წიდა უხარისხო წარჩენია, მას ვარგისიანობას აძლევს ჟანგვის შედეგად შერეული ლითონი. წიდაში სილიკომანგანუმის რაოდენობა 1960-იან წლებში გაიზარდა. განსაკუთრებით დიდი რაოდენობით მეტალი იკარგებოდა 1982-1989 წლებში. 1985 წელს ააშენეს წიდაყრილის სეპარაციის უბანი, რაც წიღისგან ვარგისიანი ლითონის გამორჩევას უწყობდა ხელს. სეპარაციის უბანმა განაპირობა წიდაზე მოთხოვნილების ზრდა, რაც ადგილობრივ მოსახლეობას ლუკმა-პურის გაჩენის შესაძლებლობას აძლევდა (ზესტაფონის მოამბე 25.05.1995, 2). ადგილობრივები ქალაქსა და მის მიმდებარე სოფლებში მიმოხეულ მეტალის წარჩენებს ეძებდნენ, საძირკველს უთხრიდნენ ხიდებს, კორპუსებს, იმისათვის რომ იქ ჩაყრილი წიღისგან მეტალი გამოერჩიათ. შედეგად, დაინგრა სოფლის გზები, ჯებირები, მოედნები, სარკინიგზო მაგისტრალი (ზესტაფონის მოამბე 3.02.1995, 2). 1994 წლის 3 აგვისტოდან აიკრძალა ქარხნის ტერიტორიაზე დაყრილი წიდეებიდან ლითონის ამოღება. საქართველოს მეორე

პრეზიდენტის, ედუარდ შევარდნაძის დადგენილებით, ფეროშენადნობთა ქარხნის წიდასაყრელის გარდა, მთელი ქვეყნის მასშტაბით აიკრძალა მეტალის შეგროვება (ზესტაფონის მოამბე 17.03.1995, 1).

შიმშილობის პრობლემის მოგვარების შესაძლებლობიდან, ნიდაყრილი კერძო პირების ბიზნეს შესაძლებლობად იქცა. 1994 წელს სილიკომანგანუმის მადნის ნედლეულისა და საწარმოო ნარჩენების შეძენის უფლება კონცერნ „ზესტაფონს“ გადაეცა. კერძო პირზე სილიკო-მანგანუმის წარმოების ნებართვის გაცემის მიუხედავად, არალეგალური საქმიანობა გაგრძელდა. ზესტაფონელების გარდა, წიდა-მეტალის არალეგალურად მოპოვების საქმიანობაში ჩაერთო სხვა ქალაქების მოსახლეობაც. მაგალითად, ჭიათურელი მალაროელები ზესტაფონის ნიდაყრილებიდან ცდილობდნენ შემოსავლის მიღებას. ღია წესით აკრძალული ლითონის მოსაპოვებლად დაიწყეს გვირაბების გათხრა (ზესტაფონის მოამბე 3.02.1995, 2). გაჩერებული საწარმოების მუშა-ხელმა ნარჩენების შეგროვება-ჩაბარებით გაიჩინა შემოსავლის წყარო. ავთომ, სამოც წელს გადაცილებულმა პენსიონერმა მამაკაცმა, ჩემთან საუბრისას თქვა, რომ 1990-იან წლებში პატარა ბავშვებიდან დაწყებული ყველა ჩართული იყო მეტალის მოპოვების საქმეში, რაც ქალაქის მთავარი შემოსავალი იყო. რომ ზესტაფონს ფეროს ქარხნის ნარჩენები არჩენდა ბოლო დრომდე. აღნიშნა, რომ ახლა უკვე ლიცენზიანტი პატარ-პატარა გადამამუშავებელი საწარმოები ამუშავებენ ნარჩენებს და ჯერ კიდევ ქალაქის ეკონომიკა ფეროს გარშემო ტრიალებს.

მეტალის ბიზნესი ქალაქში ალტერნატიული ეკონომიკის წყაროს წარმოადგენდა, ამიტომაც ბევრი დებდა პირად ქონებრივ კაპიტალს, წარმატების მისაღწევად. ავთომ თქვა:

„უმაღლესი საბჭოს დეპუტატი იყო ერთი, რომელსაც „გაზ-24“ (მანქანა) და ბინა მისცეს ქალაქის ტერიტორიაზე,

ადგა და მეტალის ბრუნვაში ჩადო. ორივე დაკარგა. აქ საშინელება ხდებოდა, ბევრი ადამიანი შეეწირა 1990-იან წლებს”.

ქალაქის ბაზარი სილიკომანგანუმის ქერქული ნარჩენებით სავსე ტერიტორიაზე იყო განლაგებული, რაც ლიცენზიანტ ფირმას არ აწყობდა. ამიტომ, ჯერ ახალი ბაზრის მიმდებარე ტერიტორია გადათხარეს, სადაც ახალი სავაჭრო ცენტრი ააშენეს, ხოლო შემდეგ ძველი ბაზრის ტერიტორიაზე გადაინაცვლეს. 2005 წლის მარტში, „ჭურჭლის ბაზრის“ მოვაჭრეებმა საპროტესტო აქცია გამართეს. მიზეზი ბაზრობის უკან წარმოებული სილიკომანგანუმის ამოღების სამუშაოები იყო, რასაც კომპანია „დიენექსი 2000“ ასრულებდა. მოვაჭრეები კუთვნილი სავაჭრო ფართების ჩამორთმევას აპროტესტებდნენ. ისინი ღიად ადანაშაულებდნენ ხელისუფლებას ბაზრის მეპატრონეების ლობირებაში (ზესტაფონის მოამბე 28.03.2005: 2).

„ლითონის ბუმმა“ ქალაქში დროთა განმავლობაში იკლო, თუმცა მოსახლეობის მიერ მისი არალეგალური მოპოვება-გასაღება გაგრძელდა. ინტერესების გაფართოებას ცდილობენ კერძო კომპანიებიც. დიმიტრი, ჩემთან საუბრისას აღნიშნავდა, რომ ქალაქის ტერიტორიაზე დაყრილი ნარჩენების საერთო რაოდენობა ორი მილიარდი დოლარის ქონება იყო, ხოლო გაჭირვების პერიოდში სარგებლიანი საქმე იყო მეტალის ამოღება და ჩაბარება. ჩაბარებული ტვირთი ექსპორტზე გადიოდა. ინფორმანტმა აღნიშნა, რომ მეტალის მოპოვება დღემდე გრძელდება, თუმცა ექსპორტზე აღარ გადის, რადგან მცირე საწარმოები (მინი-ფეროები) აღნობენ ჩაბარებულ ნარჩენებს. მან თქვა:

„ეს ისეთი საქმე იყო, რომ შევარდნაძის დროს ჩართული იყო მხედრიონი და უშიშროება. ადამიანების გადარჩენის შესაძლებლობა იყო ლითონი, რომელიც უკანონოდ გადიოდა. მეტალმა გადაარჩინა ზესტაფონი. 1993-1994 წლიდან დღემდე წიდა მოქმედებს ამ ქალაქზე. დღეს წიაღის სტატუსი აქვს მი-

ნიჭებული და ამოღებას ლიცენზია სჭირდება. თუმცა, შავი ბაზარი მაინც მუშაობს.”

წიდა ზესტაფონისთვის ორივე, საბჭოთა ეკონომიკისა და ნეოლიბერალური დღის-წესრიგის სიმბოლური ნიშნის მატარებელია, რომელიც დაკავშირებულია ფეროშენადნობთა ქარხანასთან და ადგილობრივებისათვის ქმნის წარმოდგენას, რომ „ფერო წარსულიდან“ განაპირობებდა „ფერო აწმყოს“ კეთილდღეობას 1990-იანი წლებში.

სისტემის ცვალებადობა წარსულის გადააზრებას ეხება. ახლის შესაქმნელად ძველის შეფასება ხდება, რასაც მოჰყვება რიგი პროცესები წარსული ნარატივებისა და მისი მატერიალური არეალების შექმნის, გარდაქმნის და/ან დავინწყების შესახებ. ანთროპოლოგი, სეტა ლოუ შენიშნავს, რომ მეხსიერებაზე დომინირებადი რე/პროდუქციის ჰეგემონური სქემები საჯარო სივრცეების მონოპოლიზაციას მოითხოვს, რაც დრამატულად გამოვლინდა ყოფილი სოციალისტური ქვეყნების ურბანულ არეალებში, რადგან მათ სივრცეებში ურბანული ლანდშაფტისა და კოლექტიური მეხსიერების ცვლილება სოციო-პოლიტიკურ გარდაქმნებთან ერთად ხდება (Low 2014, 22). იდეოლოგიის დასასრული და ახლის დასაწყისი, კითხვებს აჩენს რა უნდა იქნეს დამახსოვრებული წარსულიდან და რა არა. ანთროპოლოგი თეა ქამუშაძე შენიშნავს, რომ როდესაც ქალაქში წარსულის გახსენებას და მის რეპრეზენტაციას ვეხებით, მეხსიერებაში მყოფი „ისტორიის ადგილს“ დავინწყება იკავებს, რაც სისტემის ცვალებადობასთან ერთად ახალი იდენტობის ძიების პროცესს იწვევს. ცვლილებების პირობებში ჩნდება კითხვა, როგორ მოახდინა ქალაქმა მეხსიერების არეების ცვლილება და რამდენად მოერგო მისი სივრცეები ახალი ეკონომიკური და ეროვნული ნარატივების ფორმირების გამოკვეთის პროცესს (ქამუშაძე 2017, 90).

ზესტაფონმა, 1990-იანი წლების შემდგომ, წიდა-მეტალის განსაკუთრებული ღირებულების დაკარგვის შემდეგ, ორი და-

ნიშნულება შეინარჩუნა: მუნიციპალურ-ადმინისტრაციული და სავაჭრო. ერთ დროს საკავშირო მნიშვნელობის სატრანსპორტო და სამრეწველო კვანძი „სუპერ-მარკეტების“ ქალაქად იქცა. ეკონომიკური სახის დაკარგვასთან ერთად, საჭირო გახდა გარკვევა, რა ტიპის სიმბოლურ დისკურსს აყალიბებს პოსტსამრეწველო ზესტაფონი ეროვნულობის კონტექსტში. სამრეწველო ქალაქების ქართულ სახელმწიფოებრივ კონტექსტში წარმოჩენა „ეროვნული იდეისთვის“ მებრძოლ ადამიანებს უკავშირდება (იხ. ქამუშაძე 2017, 106). ზესტაფონის შემთხვევაში, ასეთი პიროვნება გია აბესაძეა. მისი სახელი ზესტაფონელებისთვის პროტესტთან, ქვეყნის სიყვარულთან ასოცირდება. გია აბესაძე იყო წარმოშობით ზესტაფონელი, პროფესიით ექიმი, რომელმაც 1991 წლის 21 სექტემბერს თბილისში, რუსთაველის გამზირზე სამოქალაქო ომის გასაპროტესტებლად თავი დაიწვა. 60 წლის ინფორმანტმა, სახელად ნუგზარიმ, ჩემთან საუბრისას თქვა, რომ მსოფლიოს ახსოვს ისეთი პრეცედენტები, როდესაც ადამიანებმა თავი დაიწვეს, აიფეთქეს, მოიკლეს თავისუფლებისთვის, დამოუკიდებლობისთვის და ასე შემდეგ, მაგრამ არ ეგულება ვინმე, ვინც გავიდა ქუჩაში და საკუთარი თავი მსხვერპლად შესწირა ძმათა მკვლელობის გამპროტესტებას. მისი თქმით: *„გია აბესაძემ, იმის გამო, რომ ქართველმა ქართველს ესროლა, თავი დაიწვა თბილისში, რუსთაველის მოედანზე“*. აბესაძე სიმბოლურად იქცევა პიროვნებად, რომელიც არის სამოქალაქო ომის დაპირისპირებული მხარეების მსხვერპლი და მათი გამაერთიანებელი. გია აბესაძე, საქართველოს მიერ დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ ხდება ზესტაფონის იდენტობის ნაწილი და მიჯნავს ქალაქის თანამედროვე სახეს საბჭოთა მემკვიდრეობისაგან. გია აბესაძის ქმედება ქალაქისთვის წარსულთან გამიჯვნის მექანიზმია, ხოლო, პრივატიზებული ფეროშენადნობთა ქარხანა, წარსულთან მაკავშირებელი, რომელიც ქმნის ქალაქის წესრიგს. ქალაქის მერი, რო-

მელიც 2021 წლის ადგილობრივი არჩევნების შედეგად დაინიშნა თანამდებობაზე, ფეროშენადნობთა ქარხნის ყოფილი დირექტორია. ქალაქის საინდუსტრიო სტატუსის მოშლის მიუხედავად, ზესტაფონის იდენტობას დღემდე ფეროშენადნობთა ქარხანა განსაზღვრავს. ინფორმანტები აღნიშნავენ, რომ ზესტაფონი დღემდე არის სამრეწველო ქალაქი, თუმცა ამ წინადადებას ხშირად ერთვოდა განმარტებები: *„ისეთი აღარაა, როგორც ადრე“*, *„ისეთ პროდუქციას ვეღარ აწარმოებს, როგორც კომუნისტების დროს“* და ასე შემდეგ.

ქალაქის სამრეწველო ფუნქციის შეცვლასთან ერთად, აქტუალური გახდა ალტერნატიული იდენტობის ძიების საკითხი; რისი ქალაქია ზესტაფონი დღეს და რა განსაზღვრავს მის სტატუსს დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდგომ, არის ეს ისევ მძიმე მრეწველობა, რომელიც საბჭოთა პერიოდში გადამწყვეტი იყო? ადამიანის, როგორც სოციალური ორგანიზაციის ნაწილის ბუნებრივი მდგომარეობაა გარემო პირობებთან ადაპტირება, რაშიც მას მოვლენათა ვიზუალიზაცია ეხმარება. საბჭოთა პერიოდში ფეროშენადნობთა ქარხნის სამმართველო ტერიტორიაზე მრავლად იყო მოზაიკები, რომლებიც საბჭოთა ინდუსტრიალიზაციისა და კოლმეურნეობის ფორმირებას, მუშათა კლასის ჩამოყალიბებას წარმოაჩენდა. ქალაქის გერბზე, რომელიც საბჭოთა ზესტაფონის სავიზიტო ბარათად მიიჩნეოდა, გამოსახული იყო ფეროშენადნობთა ქარხანა და ვაზი, ორი სიმბოლო, რომლებთანაც ზესტაფონელის იდენტობა ასოცირდებოდა.

საბჭოთა პერიოდში ქალაქის იდეოლოგიზებული კულტურა და სხვადასხვა სახის გამოსახულებები დაკავშირებული იყო ფეროშენადნობთა ქარხანასთან. ამის მაგალითად, შეიძლება დავასახელოთ ბარელიეფი ქალაქის ცენტრში, ცხრა აპრილის სკვერში, ასევე მოზაიკები ადმინისტრაციულ შენობებზე.

საბჭოთა იდეოლოგიის მთავარ სიმბოლოს, ლენინის ძეგლს ზესტაფონისათვის თავისებური დატვირთვა გააჩნია. დიმიტრის, მერიის თანამშრომლის ცნობით, ზესტაფონში ლენინის ძეგლი 1961 წლამდე იდგა, ხოლო შემდეგ ააფეთქეს. მალევე ახლიდან დადგეს, მაგრამ ისევ აიღეს. მოგვიანებით, მამუკა ასლანიკაშვილის (ზესტაფონის რაიკომის პირველი მდივანი) ინიციატივით, 1970-იანი წლების ბოლოს და 1980-იანი წლების დასაწყისში ქალაქში ლენინის ძეგლი კვლავ გამოჩნდა (ამ ფაქტის შესახებ საარქივო მასალის მოძიება ვერ მოხერხდა, თუმცა ფაქტი, რომ ინფორმანტების ინტერპრეტაციები თანამედროვე ყოფის სიმბოლურ-ვიზუალურ დემარკაციას ახდენენ, ამ ნარატივს სოციალურ და კულტურულ მეხსიერებაში მყარად უნიშნავს ადგილს). ინფორმანტმა აღნიშნა, რომ ასლანიკაშვილმა ლენინის ძეგლის ქალაქში დაბრუნებით ზესტაფონს ეკონომიკური სიკეთეები მოუტანა. ძეგლი საბჭოთა სისტემის რღვევამდე იდგა დღევანდელი მერიის მოპირდაპირედ, ღვთისმშობლის საკათედრო ტაძრის ნაცვლად. ლენინის ძეგლის დემონტაჟის ზუსტი თარიღი ინფორმანტებს არ ახსოვთ, თუმცა მას ეროვნულ მოძრაობას უკავშირებენ. კონკრეტული ძეგლის ამბავს ქალაქის დღევანდელ ყოფაში, ქრისტიანობის საბჭოთა სეკულარულ პოლიტიკაზე გამარჯვების სიმბოლური დატვირთვა აქვს. ლენინის ძეგლის დემონტაჟის შემდეგ, ამ ტერიტორიაზე საკათედრო ტაძრის მშენებლობა დაიწყო 1993 წელს. ნახევრამდე აშენებული ეკლესიის მშენებლობა წლების განმავლობაში შეჩერდა, რომელიც 2012 წელს დასრულდა. ქალაქში ლენინის ძეგლის მოშლის ისტორია, ინფორმანტებში სიამაყის განცდას იწვევს, რადგანაც 1961 წელს აფეთქებული ლენინის ძეგლის ისტორია ფასდება, როგორც პროტესტი სისტემის წინააღმდეგ. თამაზიმ, სამოცდაათ წელს გადაცილებულმა ინფორმანტმა, ჩემთან საუბრისას აღნიშნა, რომ ზესტაფონი ყოველთვის იყო უსამართლობის წინააღმდეგ მებრძოლი ქალაქი. აქ მოხდა ის, რაც არ

მომხდარა საქართველოში. შევარდნაძის ხელისუფლების წინააღმდეგ ბრძოლა ზესტაფონში გაცილებით ადრე დაიწყო, ვიდრე ვარდების რევოლუცია. 1998 წელს ქალაქში, ადგილობრივ არჩევნებში ტრადიციონალისტთა კავშირმა დაამარცხა მოქალაქეთა კავშირი. ინფორმანტისათვის ლენინის ძეგლის ისტორია და ქალაქში ვარდების რევოლუციამდე რამდენიმე წლით ადრე ადგილობრივი ხელისუფლების ცვლილება, ერთმანეთს უკავშირდება და განზოგადდება ზესტაფონის, როგორც უსამართლობის წინააღმდეგ მებრძოლი სტატუსის მქონე ქალაქის იდეამდე.

ზესტაფონში მთავარი სარეკრეაციო სივრცეა „ირინეს პარკი“, რომელიც შექმნა ფრანგმა, ჟანოომ. მას ბაღში მოსამსახურედ ირინე წულია ჰყავდა. ირინე 1937 წელს გარდაიცვალა და ბაღში, თუთის ძირას დაკრძალეს. სარეკრეაციო სივრცეს ოფიციალურად კულტურისა და დასვენების პარკი ჰქვია. ირინეს პარკი თავშეყრის ადგილი და ქალაქის ცენტრალური ნაწილია. მას განსაკუთრებული სიმბოლური დატვირთვა 1970-იან წლებამდე არ ჰქონია. ამ წელს, პარკში, თეატრის ტერიტორიიდან, გადმოიტანეს ძეგლი, „არწივი ენახე დაჭრილი“, რომელიც ეძღვნება „დიდ სამამულო ომში“ დაჭრილ და დაღუპულ მებრძოლებს. მემორიალი იყო ომის ვეტერანთა თავშეყრის ადგილი, სივრცე, სადაც ომის მონაწილეები იკრიბებოდნენ და წარსულზე ჰყვებოდნენ. საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, ირინეს პარკმა კიდევ უფრო მეტად შეიძინა მემორიალური დატვირთვა, მას შემდეგ რაც ამ ტერიტორიაზე სტალინის ძეგლი დაიდგა. 1956 წლის 9 მარტის საპროტესტო აქციების ჩახშობის შემდეგ, სტალინის იდეა ქართველებისათვის ქართველობის იდეას დაუკავშირდა. სტალინის სახელი ასოცირდა ხრუშჩოვის რიტორიკის წინააღმდეგ რეზისტენტულობასთან. ინფორმანტების უმეტესობისათვის სტალინის დროინდელი და შემდგომი პერიოდის საბჭოთა ხელისუფლება ერთმანეთისაგან გამიჯნულია. ადგი-

ლობრივებისათვის სტალინი არის პიროვნება, რომელმაც დააარსა ფეროშენადნობთა ქარხანა, მოიგო მეორე მსოფლიო ომი, ხოლო სტალინის შემდგომი სისტემა ბოროტების მანქანაა, რომელიც დაუპირისპირდა ყოველივე ქართულს, მათ შორის სტალინსაც. შედეგად, საქართველოს მიერ დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ, სტალინის ძეგლი ქალაქში გამოჩნდა. სტალინის პიროვნების როლი განსაკუთრებული განხილვის საგნად 2008 წლის ომის შემდეგ იქცა, მალე მისი ძეგლების დემონტაჟი დაიწყო, პირველი ქალაქი გორი იყო (იხ. ქარაია 2015).

დიმიტრიმ, სამოც წელს გადაცილებულმა ინფორმანტმა, ჩემთან საუბრისას თქვა:

„სტალინის ძეგლი ზესტაფონში საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ გამოჩნდა. კომუნისტების დროს ვინ დადგამდა მის ძეგლს? ასე 1995-1996 წელს დადგეს ჩვენს ქალაქში. სტალინის ძეგლი ირინეს პარკში ადგილობრივი კომუნისტის თაოსნობით დაიდგა. მმართველობის და ქალაქის მოსახლეობის მხრიდან, მაშინ არავის გამოუხატავს პროტესტი. ზესტაფონელებს ეს ამბავი გაუხარდათ და ამაყოფნენ“.

ირინეს პარკიდან სტალინის ძეგლი 2010 წელს გაიტანეს, რასაც თან მიჰყვა ძეგლი „არწივი ვნახე დაჭრილი“. ადგილობრივები ფიქრობდნენ, რომ ძეგლები რეკონსტრუქციის მიზნით მოხსნეს, მაგრამ საბოლოოდ გააქრეს. ხელისუფლების ცვლილების შემდეგ დაჭრილი მებრძოლის ძეგლი პარკში დააბრუნეს. ირინეს პარკის სიმბოლური დატვირთვის გარეშე დატოვების შემდეგ, ქალაქის ცენტრალურ ადგილში, ოთხმოციან წლებში გახსნილ და შემდეგ უყურადღებოდ დატოვებულ მემორიალს 2010-იან წლებში, სტალინის ძეგლის მოშორების შემდეგ მიუბრუნდნენ. ეს იყო მამუკა ასლანიკაშვილის ქალაქის მმართველად ყოფნის დროს შექმნილი ბარელიეფი, წინ შადრევნებით და გვერდით პლაკატით, რომელზეც გამოსახული იყო საბჭოთა საქართველოს დროშა, სანარმო, მუშები თანდართული წარწერით

– „გაუმარჯოს საბჭოთა საქართველოს”. პლაკატი, დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ, მოიხსნა. დარჩა ბარელიეფი, შადრევნები და სივრცე, რომლისკენ გახედვა არაესთეტიურობის განცდას იწვევდა მოქალაქეებში. ხელისუფლებისთვის ბარელიეფის აღდგენა მომგებიანი იყო, რადგანაც იგი წარმოაჩენდა საქართველოს ეროვნულ კულტურასა და ტრადიციებს. ბარელიეფი რვა გამოსახულებისაგან შედგება, აქედან შვიდი საქართველოს ისტორიის, ქვეყნის წარსულის გამომხატველია. გამოსახულია ფრაგმენტები მედეას მითიდან, წმინდა ნინოს შემოსვლა ქართლის ცხოვრებიდან, დავით აღმაშენებლის ეპოქა, თამარ მეფის ხანა, თერგდალეულების პერიოდი, კავკასიონზე მიჯაჭვული ამირანის სიუჟეტი. ბარელიეფი ქართული სახელმწიფოებრიობის იდეისთვის მისაღები იყო, ამიტომაც ამ სივრცეს განსაკუთრებული დატვირთვა უნდა მიეღო განახლებული ზესტაფონისათვის. ბარელიეფთაგან, მხოლოდ ერთი წარმოაჩენს ქალაქის ინდუსტრიულ იდენტობას, რომელზეც გამოსახულია მუშები და პირველი მადნის მიღება. მის უკანა ფონზე საინდუსტრიო მშენებლობის შედეგად გაშენებული საწარმოელთა დასახლებაა გამოსახული. ბარელიეფებს რესტავრაცია ჩაუტარეს, შადრევნები აღადგინეს და სკვერი მოაწყვეს. თუმცა, საჭირო გახდა კიდევ რაღაც, რამე ისეთი, რაც ეროვნულ იდეას კიდევ უფრო გაამძაფრებდა და ქალაქის უმთავრეს მემორიალურ ადგილად აქცევდა, წარმოაჩენდა წასულს და მის განგრძობითობას. ამიტომ, სკვერს ცხრა აპრილის სახელი ეწოდა. ცენტრში დაიდგა ახალი მემორიალი, რომელსაც სანთლის ფორმა აქვს, ეძღვნება იმ ადამიანებს, ვინც დამოუკიდებლობისთვის ბრძოლას შესწირა თავი. მონუმენტს გია აბესაძის სახელსაც უკავშირებენ. ცხრა აპრილის სკვერი ქალაქის სიმბოლურ, რიტუალურ არედ იქცა, რისი მოთხოვნილებაც საბჭოთა მმართველობასთან დაკავშირებული დაჭრილი მეგრძოლის მემორიალისა და სტალინის ძეგლის აღებას მოჰყვა. მონუმენტუ-

რი არეალი, რომელიც საბჭოთა პერიოდში შეიქმნა და ვარდების რევოლუციის შემდგომ განახლდა, წარმოაჩენს ქალაქის მიკუთვნებულობას საქართველოს სახელმწიფოებრივი იდეისადმი და მეორე მხრივ, მის ინდუსტრიულ წარსულს უსვამს ხაზს.

ურბანულ პერიფერიებში სამოქალაქო მოძრაობები, რომლებიც ადგილობრივთა მიერ ინიცირდება, არადივერსიფიცირებულია. სამოქალაქო მოძრაობათა კვლევის პროცესში პიოტროვსკიმ თანამედროვე აღმოსავლეთ ევროპაში გავრცელებული აქტივიზმის ოთხი ძირითადი ფორმა გამოყო: მონაწილეობითი აქტივიზმი (პოლიტიკურ სისტემასთან შეთანხმებული); ტრანზაქციული აქტივიზმი (შიდა-ორგანიზაციული, რომლის დროსაც ხდება რესურსების, სამოქმედო გეგმისა და ინფორმაციის ტრანზაქცია სხვადასხვა ჯგუფებში); რადიკალური აქტივიზმი (რომელიც ხასიათდება ულტრანაციონალისტური, რასისტული და ასე შემდეგ ხედვებით); სამოქალაქო აქტივიზმი (აქტივიზმის სახე, რომელიც ორგანიზაციული ჩართულობის გარეშე იქმნება და ეფუძნება სპონტანურ მობილიზაციას). ამ ტიპის აქტივიზმი აღმოსავლეთ ევროპაში ორიენტირებულია ისეთ საკითხებზე, როგორიცაა „უფლება ქალაქზე“ და ასე შემდეგ (Piotrowski 2015, 6-7).

ვისია ქალაქი? რა არის ზესტაფონი, პრივატიზებული საწარმო თუ მისი მაცხოვრებლები? ესაა კითხვა, რომელიც თვითორგანიზებულმა ჯგუფმა გააჟღერა 2018 წლის გაზაფხულზე გამართულ აქციაზე ფეროშენადნობთა ქარხნის ადმინისტრაციულ შენობასთან. აქციის მონაწილეები მოითხოვდნენ გარემოზე ზემოქმედების შემცირებას, ქალაქის ელიტიზმისგან გათავისუფლებას და თანასწორობის განცდის შექმნას, რომელიც ახალგაზრდა ორგანიზატორების აზრით, ზესტაფონს აკლდა.

ფეროშენადნობთა ქარხნის მიერ გარემოზე მავნე ზემოქმედების გავლენის შემცირების შესახებ ფიქრი, საბჭოთა პერიოდში, 1970-იან წლებში დაიწყო და რამდენიმე ეტაპად მიმდინარე-

ობდა. 1980 წელს ქარხანას სტუმრობდნენ შავი მეტალურგიის მინისტრი კაზანეცი და საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველი მდივანი ედუარდ შევარდნაძე, რომლებმაც ზესტაფონში გარემოს დაცვის პრობლემა წამოჭრეს. მთავრობის მიერ გარემოზე მავნე ზემოქმედების შემცირება, უნარჩენო წარმოების შემცირებას მოჰყვებოდა, რომლის დროსაც ყველა გადასამუშავებელი ნედლეული საწარმოო პროდუქტად გადაიქცეოდა (ბუხნიკაშვილი 1983, 187-188). საბჭოთა ხელისუფლება სახავდა გეგმას გარემოსდაცვითი აქტივობების შესასრულებლად, თუმცა, სისტემის დაშლასთან ერთად, იდეები ვერ განხორციელდა.

1991 წელს ზესტაფონის მწვანეთა სარაიონო ორგანიზაციის კონფერენციაზე განიხილეს ზესტაფონის მძიმე ეკოლოგიური მდგომარეობა. მწვანეთა მოძრაობამ აუცილებლად მიიჩნია ზესტაფონის მწვავე ეკოლოგიურ ზონად გამოცხადების აუცილებლობა. 1992 წლის ოქტომბერში მიიღეს კანონი მავნე ნივთიერებით გარემოს დაბინძურებაზე გადასახადების შემოღების შესახებ, რაც გულისხმობდა საქართველოს ტერიტორიაზე არსებული საწარმოების მიერ მავნე ნივთიერებათა გაფრქვევის ლიმიტების დადგენას (საქართველოს რესპუბლიკა 19.07.1991, 1).

2010-იან წლების დასაწყისში ზესტაფონში გამოჩნდა საინიციატივო ჯგუფი „გადავარჩინოთ ზესტაფონი“, რომელიც 2012 წელს ფეროშენადნობთა ქარხანაში გამწოვი ფილტრების დაყენებას ითხოვდა. დაიწყო პირველი აქციების ორგანიზება ქალაქში გარემოს გაჯანსაღების მიზნით. მოძრაობის ხელმძღვანელობა არასამთავრობო ორგანიზაცია „ძლიერი და ჯანსაღი ზესტაფონის“ ლიდერმა, მამუკა მახათაძემ ითავა. პროტესტმა შედეგი არ გამოიღო, ვერ მოხერხდა მონაწილეთა მობილიზება, თუმცა ფეროშენადნობთა ქარხნის ადმინისტრაცია პირობას დებდა, რომ გამწმენდ ფილტრებს აამოქმედებდა (იხ. თარხნიშვილი 2012).

ზესტაფონში ეკოლოგიური მდგომარეობის გამოსწორების მიზნით, 2017 წელს სასამართლოს თანხმობით, სახელმწიფომ „ჯორჯიან მანგანეზში“ სპეციალური მმართველი დანიშნა. ეს თანამდებობა დაიკავა ფეროშენადნობთა ქარხნის ყოფილმა გენერალურმა დირექტორმა 2003-2006 წლებში, ნიკოლოზ ჩიქოვანმა. 2017 წელს ნიკოლოზ ჩიქოვანმა „ჯორჯიან მანგანეზის“ გარემოსდაცვითი სამოქმედო გეგმა გაასაჯაროვა. გეგმა ითვალისწინებდა მდინარე ყვირილაში ნარჩენების მოხვედრის აღკვეთას, ზესტაფონის ფეროშენადნობთა ქარხანაში ეკოლოგიური აუდიტის ჩატარების შემდგომ ანგარიშის მომზადებას და სამოქმედო გეგმის შეთანხმებას გარემოს დაცვის სამინისტროსთან. მმართველის მოსვლამ მდგომარეობა გააუმჯობესა, თუმცა ამან მოქალაქეების ნაწილზე გავლენა ვერ იქონია.

შეიქმნა საინიციატივო ჯგუფი, რომელმაც გარემოსდაცვითი აქცია გამართა ფეროშენადნობთა ქარხნის ადმინისტრაციული შენობის წინ. აქცია 2018 წლის 24 თებერვალს დაინიშნა 16:00 საათზე. მონაწილეთა რაოდენობა შეადგენდა 100-მდე ადამიანს. პირველი მიმართვა ფეროშენადნობთა ქარხნის ადმინისტრაციული შენობის მეზობლად განთავსებული წმინდა ნინოს ეკლესიის შენობის წინ გაკეთდა. აქტივისტმა მაღლობა გადაუხადა მონაწილეებს გამოფხიზლებისათვის. აღინიშნა, რომ დიდი ხანია იგეგმება საპროტესტო აქციის მოწყობა, რომელსაც საბოლოოდ „თავი მოება“, დამზადდა ბანერები, პლაკატები და მოახერხეს მობილიზება. საპროტესტო აქციაზე გამომსვლელებმა ერთ-ერთმა ქალმა აღნიშნა, რომ ეს ამ მასშტაბის პირველი საპროტესტო აქციაა ზესტაფონში, რომელიც იმართება ქალაქის დაკავშირების საწინააღმდეგოდ და მან თანამოქალაქეებს „გამოლვიძება“ მიულოცა.

მარიო დიანი, სოციალური მოძრაობის სტრუქტურების დახასიათებისას ოთხ ფაქტორს გამოყოფს: არაფორმალური ურთიერთქმედების ქსელები; გაზიარებული ღირებულებები და

სოლიდარობა; კოლექტიური ქმედება კონფლიქტური საკითხების მიმართ; მოქმედება რომელიც სოციალური ცხოვრების ინსტიტუციური სფეროსა და რუტინული პროცედურების მიღმაა (Diani 1992).

განვიხილოთ ზესტაფონის მაგალითი დიანის სოციალური მოძრაობების ასპექტებში:

1. არაფორმალური ურთიერთქმედების ქსელები: ესაა სოციალური მოძრაობის მამოძრავებელი ძალის კოლექტიური აქტორები, სადაც ინდივიდები, ორგანიზაციები და სხვადასხვა სახის ჯგუფები მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ. დიანის აზრით, ურთიერთობათა ქსელები ქმნიან წინასწარ მდგომარეობას მობილიზაციისათვის და შემდგომ ისინი უზრუნველყოფენ სპეციფიკური მსოფლმხედველობისა და ცხოვრების წესის შემუშავებას. სოციალური მოძრაობა არაფორმალური ურთიერთქმედების კავშირებია ინდივიდებს, ჯგუფებსა და/ან ორგანიზაციებს შორის (Diani 1992: 7-8). 2018 წლის 24 თებერვალს საპროტესტო აქციის წინასწარი მობილიზაციის შექმნაში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა აქციის ორგანიზატორთა „სამეგობრო-სანაცნობო“ წრემ და საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის მარგვეთის ეპარქიის მრევლმა, რომლებიც დაანონსებულ საპროტესტო აქციას სათავეში ჩაუდგნენ. მოსამზადებელ ეტაპზე მათ მონაწილეთა მობილიზაციის მიზნით, ქალაქის ტერიტორიაზე გააკრეს საინფორმაციო ტექსტები, რომელიც იტყობინებოდა შემდეგს: „ფერო“ შენ გეხება! შენს უკან შენი შვილებია! შენს მომავალს დაცვა სჭირდება! ეს შენი ვალია!!! შაბათს, 24 თებერვალს 16 საათზე ვიკრიბებით ფეროს სამმართველოსთან, რათა ერთად დავიცვათ მტანჯველი სიკვდილისათვის განწირული ქალაქის აწყმყო და მომავალი. ჩვენს გარდა ჩვენს შვილებს არავინ დაიცავს. გავერთიანდეთ „სიკვდილის წინააღმდეგ!“.

2. *გაზიარებული ღირებულებები და სოლიდარობა*: დიანის მოსაზრებით, კოლექტიური ინტერაქცია მოითხოვს გაზიარებულ ღირებულებებსა და გარკვეული იდეისადმი მიკუთვნებულობას. ამ კონტექსტში დიანი სოლიდარობასა და კოლექტიურ იდენტობას სინონიმურ მნიშვნელობას ანიჭებს. ამ შემთხვევაში კოლექტიური იდენტობა იდეებისა და ორიენტირების ჰომოგენურობას არ გულისხმობს (Diani 1992, 8-9). 28 თებერვლის აქციის ორგანიზატორებს აქცენტი, აქციის მონაწილეთა ახალგაზრდა ნაწილზე ჰქონდა გაკეთებული. ამით ისინი ხაზს უსვამდნენ და ემიჯნებოდნენ მმართველ ელიტას. მათი იდენტობის ერთ-ერთი მთავარი მარკერი მონაწილეთა ასაკი იყო. ბანერები ხელში ეჭირა არასრულწლოვან მოქალაქეებს, რაც ხაზს უსვამდა მომავალი თაობის უფლებას ქალაქზე. აქცენტი გაკეთდა ამ ქალაქის სამომავლო კეთილდღეობის შექმნისათვის ქარხნის მხრიდან პასუხისმგებლობის საკუთარ თავზე აღებაზე. რელიგიური იდენტობის ხაზის გამსმელი იყო პირველი შეკრება ფეროშენადნობთა ქარხნის ადმინისტრაციული შენობის მოპირდაპირედ მდებარე ეკლესიის წინ. მომიტინგეებს ხელში ეჭირათ ილია ჭავჭავაძის სურათი, წმინდა გაბრიელ სალოსის, წმინდა გიორგის ხატები და სხვა. ეკლესიის ეზოსთან დაყოვნების შემდეგ, მონაწილეებმა ფეროშენადნობთა ქარხნის ადმინისტრაციული შენობის ეზოში გადაინაცვლეს.

3. *კოლექტიური ქმედება კონფლიქტური საკითხების მიმართ*: სოციალური მოძრაობის აქტორები პოლიტიკურ და/ან კულტურულ კონფლიქტში ერთვებიან, რაც იმას ნიშნავს, რომ ისინი ცდილობენ ხელი შეუწყონ ან შეენიანაღმდეგონ სოციალურ ცვლილებებს სისტემურად არასისტემურ დონეზე (Diani 1992, 9-11). ერთ-ერთმა ორგანიზატორმა არაფორმალურ საუბრებში ხაზი გაუსვა სასულიერო პირების არ მონაწილეობაზე აქციაში. თქვა, რომ ეპისკოპოსი ქალაქში „ფეროს“ ინტერესების გამტარებელია. ამ შემთხვევაში იდენტობის გამმიჯვნელ

ერთ-ერთ მარკერად „ელიტიზმი“ გვევლინება, სადაც რელიგიური, პოლიტიკური და ეკონომიკური ძალაუფლების მქონე ინსტიტუტები და პიროვნებები ღარიბი მოქალაქეების მხრიდან დაპირისპირების ობიექტები ხდებიან. კონფლიქტური საკითხი მოიაზრებს, რომ ამ აქციას მხარს არ უჭერს მაღალი სოციალური და ფინანსური რესურსების მქონე პირები, რადგან ეს მდგომარეობა აქციის მონაწილეთა ღია მხარეა. მეორე მხრივ, მმართველი ელიტა და ქარხნის ადმინისტრაცია მონაწილეთა შორის ოპოზიციური პოლიტიკური პარტიების წარმომადგენლებს ხედავს. აქცია ემოციურად დაიძაბა შვილმკვდარი დედის მიმართვის დროს, რომელმაც განაცხადა, რომ შვილის ლეიკემიით გარდაცვალებაში ფეროშენადნობთა ქარხანას და მის მფარველ მთავრობას მიუძღვის ბრალი, რომლებიც ქალაქს აბინძურებენ. აქციის მონაწილეები მოითხოვდნენ გარემოს დაცვის პოლიტიკის გამკაცრებას და ფეროშენადნობთა ქარხნის ადმინისტრაციის მხრიდან ეკოლოგიური პასუხისმგებლობის აღებას. აქციაზე ერთ-ერთმა გამომსვლელმა ორგანიზატორმა ოცდაათ წელს გადაცილებულმა კაცმა თქვა:

„მოთხოვნა იყო ფეროს მიერ დაბინძურების პოლიტიკის შეცვლა. იყო მოსაზრებები, თითქოს ჩვენ ფეროს დახურვას მოვითხოვთ, თუმცა, ჩვენ არ გვინდა ფეროს დახურვა, ჩვენ გვინდა, რომ ფერომ იმუშაოს გამართულად და ხელი შეუწყოს მოსახლეობის დასაქმებას, თუმცა არა მათი ჯანმრთელობის ხარჯზე“.

4. მოქმედება, რომელიც სოციალური ცხოვრების ინსტიტუციური სფეროსა და რუტინული პროცედურების მიღმაა: სოციალური მოძრაობა არაფორმალური ინტერაქციის კავშირის შედეგად იქმნება, რომელიც წარმოადგენს ინდივიდთა მრავლობითობას, ჯგუფებსა და/ან ორგანიზაციებს შორის, რომლებიც ჩართული არიან პოლიტიკურ ან კულტურულ კონფლიქტში გაზიარებული კოლექტიური იდენტობის საფუძველზე (Diani 1992, 11-13). 2018 წლის თებერვლის აქცია იყო მოქმედე-

ბა, რომელიც სოციალური და კულტურული ცხოვრების ინსტიტუციონალური და რუტინული პროცედურების მიღმაა. აქციის მონაწილეები სამართლებრივი პროცედურების დაცვით არ წარადგენდნენ საპროტესტო ნოტას ფეროშენადნობთა ქარხნის ადმინისტრაციასთან. მათ აირჩიეს პროტესტის მოსახლეობის სპონტანურად მობილიზების ფორმა. აქციის დროს გამოაცხადეს შემდეგი მოთხოვნები: ჯანმრთელობის მავნე საწინააღმდეგო ნარჩენების დამარხვა სპეციალურ ბუნკერზე, კვამლის მტვრის აირის გაფილტვრა, სპეციალური მილის გავლით გაფილტვრული ნარჩენების გამოყოფა, სენსორების ჩართვა, ქარსაცავი ზოლების აღდგენა აქციის მონაწილეთა ჩართულობით, აირგამწმენდების განათება და მათი კონტროლი ონლაინ რეჟიმში. მოთხოვნები, რომლებიც აქციის ორგანიზატორებმა წარადგინეს გაზიარებულია მთელი ქალაქის მიერ.

ოთხ ფაქტორს ემატება კიდევ ერთი მე-5. *მასობრივი მობილიზება, რომელიც ეფუძნება მოკლევადიან აქტივობებს*: ამ ტიპის აქტივობებს ჰყავს ბევრი მონაწილე, სადაც ორგანიზაციები ან საერთოდ არ მონაწილეობენ ან ნაკლებად არიან ჩართული ღონისძიებებში (Cisar 2013, 143). ფეროშენადნობთა ქარხნის ადმინისტრაციის გარემოსდაცვითი პოლიტიკის წინააღმდეგ მოწყობილი 2018 წლის თებერვლის აქციას მოჰყვა აპრილის აქცია, რომელიც სტრუქტურულად იდენტური იყო წინა საპროტესტო მოძრაობისა. მონაწილეობდა იგივე ხალხი, იმავე რაოდენობით. ეს აქცია ეფუძნებოდა რელიგიურ მოტივებს. აქტივისტთა რელიგიურ განწყობებზე მიუთითებდა ახალი საინფორმაციო ტექსტები, რომელიც თებერვლის აქციის ჩატარებიდან მალევე გამოჩნდა ქალაქის ქუჩებში. აქტივისტებმა იესო ქრისტეს აღდგომის დღესასწაული გამოიყენეს იმის დემონსტრირებისათვის, რომ მათ გააჩნიათ რეალური მოტივები ქალაქში მდგომარეობის შესაცვლელად. ქალაქში გააკრეს ტექსტები შემდეგი შინაარსით: „ქრისტე აღსდგა! ზესტაფონელე-

ბო, ჩვენ ბევრი ახალგაზრდა დაგვეხოცა ფეროს დაბინძურების გამო და ნულარ დავახოცინებთ თაობებს თითქოსდა ერთობის არ ქონის გამო. 23 აპრილს, 17 საათზე ვიკრიბებით ფეროს სამმართველოსთან, რათა აღარ მივცეთ მათ ჩვენი დახოცვის უფლება, დავიცვათ შვილები სანამ გვიანი არაა!!!”

ორივე აქცია მოკლევადიანი იყო და კონკრეტულ მოთხოვნებს ეფუძნებოდა. 2018 წლის აპრილის შემდეგ გარემოსდაცვითი აქციები აღარ შეინიშნება, აქციის ორგანიზატორებმა და მრევლმა გააპროტესტეს საქართველოს მიგრაციულ პაქტზე მიერთება, რამაც წარმოქმნა მოსაზრება, რომ ორგანიზატორები ქალაქში ალტერნატიული პოლიტიკური პლატფორმის ჩამოყალიბებას ცდილობდნენ. 2018 წლის 24 თებერვლის აქციის დროს ხაზი გაესვა მონაწილეების ერთობას. ერთ-ერთმა მონაწილემ განაცხადა, რომ აქციაზე დამსწრეთა სიმცირე მიუთითებდა ერთიანობის არქონაზე, თუმცა ორგანიზატორებმა შეანყვეტინეს და განაცხადეს, რომ ერთობა არსებობს და მონაწილეთა რაოდენობა მომავალშიც გაიზრდებოდა თუ მოთხოვნები არ დაკმაყოფილდებოდა.

დელა პორტა და დიანი შენიშნავენ, რომ სოციალურ მოძრაობას განაპირობებს კონფლიქტური საკითხის არსებობა ინტერესთა მხარეებს შორის, რაც განპირობებულია აზრთა სხვადასხვაობით, ინტერესთა კონფლიქტით, საწინააღმდეგო იდეოლოგიებით. მობილიზაცია და მისი მასშტაბები დამოკიდებულია მატერიალურ (ფული, კონკრეტული ბენეფიტები, სერვისები და ასე შემდეგ) და არამატერიალურ რესურსებზე (ავტორიტეტი, მორალური შეთანხმება, რწმენა, მეგობრობა) (Della Porta and Diani 2006, 14-15). ადგილობრივი საჯარო ფიგურებისათვის, აქტივისტები წარმოადგენენ კერძო-პოლიტიკური ინტერესებით გაერთიანებულ პირთა ჯგუფს.

ნინომ, ორმოცდაათ წელს გადაცილებულმა მერიამი დასაქმებულმა ქალმა, ჩემთან საუბრისას განაცხადა:

„ვერ ვიტყვი, რომ ადამიანები, რომლებიც გარემოს დაცვის მოტივით გამოდიან ფეროს წინააღმდეგ, წრფელი მოქალაქეობრივი სურვილით ერთიანდებიან. თუ ისინი რეალურად ქმნიან გაერთიანებას გარემოს დასაცავად, რატომ არ საუბრობენ ისეთ საკითხებზე, როგორიცაა მდინარე ყვირილას დაბინძურება, ქუჩაში დაყრილი მეტალის ჩიჩქნა და მისი მავნე გავლენები ქალაქზე? ეს ჯგუფი, 28 იანვარს გამოვიდა მიგრაციული პაქტის მიღების წინააღმდეგ. ბოლოდროინდელი ამბებიდან ჩანს, რომ თითქოს ეს ქალაქი დაყოფილია, პირველი ჯგუფი შეიძლება იყოს რელიგიური, პოლიტიკური და ბიზნეს ფრთა, მეორე – ამ აქტივისტთა ეგრეთ წოდებული „ახალგაზრდული ჯგუფი“ და მესამე უბრალო მოქალაქეები, რომლებიც ექცევიან შუაში, რომლების ინტერესი უმთავრესად ისაა, რომ ამ დაუსაქმებლობის და უმუშევრობის ფონზე იშოვონ ორი კაპიკი ოჯახის დასაპურებლად. თუ გავიხსენებთ გამოსვლებს გარემოს დაცვის მიზნით, ორგანიზატორთა მოთხოვნები არ იყო კარგად ჩამოყალიბებული და გააზრებული. მათ კონკრეტულ საკითხზე თავიანთი მკაფიო აზრი არ გამოუხატავთ. ის ძირითადი მოთხოვნები, რაც მათ ჰქონდათ მანამდე იყო შესრულებული ქარხნის ადმინისტრაციის მიერ“.

თებერვლის საპროტესტო აქტივობის სტრუქტურა წარმოაჩენს მის ორ მხარეს: ერთ შემთხვევაში, გარემოს დაცვის სურვილი, რომელიც ადგილობრივთა ჯანმრთელობას ეხება და მგრძნობიარე საკითხია, რაც დაადასტურა შვილმკვდარი დედის ჩართულობამ აქციაში და მისმა ემოციურმა გამოსვლამ. მეორე შემთხვევაში, აქტივიზმი უპირისპირდება ელიტიზმს. ეს აქცია გამოხატავს მოთხოვნას, რომ ახალგაზრდები, მუშები, სამომხმარებლო სერვისებში დასაქმებული ადამიანები არიან ისინი, ვისაც ეკუთვნის ქალაქი. მაშინ, როდესაც აქცია წარმოაჩენს ერთ მხარეს მდგომ ადგილობრივ რელიგიურ, პოლიტიკურ და ბიზნეს ელიტას, ხდება დემონსტრირება იმისა, რომ მეორე

მხარეს სუფთა ხელებია (ბავშვები, ახალგაზრდები), რომლებიც ქალაქს ფლობენ მისი სტრუქტურული შინაარსით. ესაა ელიტა, რომლის სამსახურშიც უნდა იყოს ქალაქის რელიგიური, პოლიტიკური და ეკონომიკური მმართველობა. აქცია ქმნის ილუზიას, რომ ეს ორი ფრთა ერთმანეთისაგან გათიშულია და სხვადასხვა სივრცით განზომილებაში ცხოვრობს.

პოსტსაბჭოთა პერიოდში ზესტაფონი პოსტსამრეწველო ქალაქის სახეს ატარებს, რომლის განვითარების გზებს ქალაქის მაცხოვრებლები ალტერნატიული მრეწველობის განვითარებაში ხედავენ. პოსტსამრეწველო ქალაქის სტატუსი ვლინდება ეკონომიკურ, სოციალურ, კულტურულ აქტივობებსა და საპროტესტო გამოსვლებში, რომელიც ფეროშენადნობთა ქარხანასთანაა დაკავშირებული და დღის-ნესრიგში აყენებს შეკითხვას ქალაქზე უფლების შესახებ. თუ საბჭოთა პერიოდში, ძირითადი ეკონომიკა ქალაქში ფეროშენადნობის წარმოებაზე იყო დამოკიდებული, ცვლილებების ხანაში, ქარხანამ ფუნქციური გავლენა დაკარგა, რამაც მოქალაქეთა სოციალური და ეკონომიკური დაუცველობის განცდა წარმოქმნა. ამ მხრივ, ზესტაფონში ფეროშენადნობთა ქარხნის არსებობამ საბჭოთა პერიოდის შემდეგ, უარყოფითად იმოქმედა ქალაქის განვითარებასა და მისი ახალი იდენტობის ფორმირებაზე. გიგანტურ საქმეებში ქალაქის სოციალური და ეკონომიკური რესურსების ჩართვა საბჭოთა სისტემას სარგებელს აძლევდა, ხოლო ახლად შექმნილ ნეოლიბერალურ ეკონომიკაზე გარდამავალ სახელმწიფოს წამგებიან პოზიციაში ამყოფებდა, რადგან პროდუქციის წარმოებამ და წიდა-მეტალის მოპოვებამ ტრანსფორმაციის პირობებში, დააზიანა როგორც ქალაქის სახე, ისე დაახლო მისი განვითარების ახალი პერსპექტივები, რომელიც მოერგებოდა სასოფლო პროდუქციის წარმოებასა და ადგილობრივების ეკონომიკური კეთილდღეობის შექმნას. ტრანსფორმაციას დაკავშირებულმა ნეოლიბერალურმა ეკონომიკურმა ნაბიჯებმა ქა-

ლაქში ინდივიდებს მოუტანა სარგებელი, თუმცა მოშალა კომუნალური სიკეთეები და მოქალაქეები, რომლებიც 1990-იან წლებში პურის რიგში იდგნენ ან წიდა-მეტალს ჩიჩქნიდნენ, დღეს ან შრომით ემიგრაციაშია ჩაბმული, ან წვრილმან საქმიანობას მისდევს ადგილზე და მათი კეთილდღეობა კერძო-მესაკუთრეთა ნებაზეა დამოკიდებული. ფეროშენადნობთა ქარხანა ადგილობრივ მოსახლეობას, სხვა კერძო და სახელმწიფო სტრუქტურებისაგან განსხვავებით, მეტ სოციალურ გარანტიებს სთავაზობს. ამიტომ, იგი ქალაქში პირველი დამსაქმებლის სტატუსს ინარჩუნებს და მასზეა დამოკიდებული ზესტაფონის ურბანული განვითარების სამომავლო პერსპექტივა.

დამონებული ლიტერატურა:

გველესიანი, გ. (1982), ცნობარი ზესტაფონის რაიონის შესახებ. რაიონის მოკლე ისტორია. ზესტაფონის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში არსებული დოკუმენტი ნაბეჭდი სახით შესრულებული, 1-49 გვერდები, ხელს აწერს: ზესტაფონის სახალხო დეპუტატთა რაიონული საბჭოს აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარე ლ. გველესიანი. თბილისი.

ბუხნიკაშვილი, ო. (1983), ზესტაფონის ფეროშენადნობთა ქარხანა, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი.

ზესტაფონის მოამბე (1995) 25.05.1995, 2

ზესტაფონის მოამბე (1995) 3.02.1995, 2

ზესტაფონის მოამბე (1995) 17.03.1995, 1

ზესტაფონის მოამბე (2005) 28.03.2005, 2

თარხნიშვილი, ნ. (2012), „კვამლი ზესტაფონის თავზე“ რადიო თავისუფლება, თბილისი.

თუთბერიძე, მ. (1974), „ზესტაფონის ფეროშენადნობთა ქარხანა“, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი

კომუნისტი (1974), 14.09.1971:4

საქართველოს რესპუბლიკა (1991), 19.07.1991, 1

ქამუშაძე, თ. (2017), „ქალაქის სახის ფორმირება და პოსტსაბჭოთა ტრანსფორმაციები (ქ. რუსთავის მაგალითზე)“, დისერტაცია ანთროპოლოგიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ხელნაწერის უფლებით, თბილისი.

ქარაია, თ. (2015), „მეხსიერების პოლიტიკა თანამედროვე საქართველოში (ვარდების რევოლუციის შემდეგ)“, დისერტაცია პოლიტიკის მეცნიერებების დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად, შესრ. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, ხელმძღვანელი მალხაზ მაცაბერიძე, ხელნაწერის უფლებით, თბილისი.

Bridge, G., Watson S. (2003), “City Imaginaries” pp.7-17; City Interventions pp. 505-516. Eds. Bridge G., Watson S., A companion to the city, Blackwell publishing.

Cisar, O. (2013), “A typology of extra-parliamentary political activism in post-communist settings: The case of the Czech Republic”, In K. Jakobsson, S. Saxoberg (Eds.), Beyond NGO-ization.

Della Porta, D., Diani, M. (2006), “Social Movements an Introduction”. Blackwell Publishing.

Diani, M. (1992), “The concept of social Movement”. In the Sociological Review, 40(1), 1-25.

Low, M. S. (2014), “Spatialities: The rebirth of Urban Anthropology through Studies of Urban Spaces”, A Companion to Urban Anthropology, First Edition. Ed. Donald M. Nonini. Published by John Wiley & Sons, Ltd.

Piotrowski, G. (2015), “What are Eastern European Social Movements and How to Study them?” In Intersections. Eastern European Journal of Society and Politics, 1(3), 4-15.

Rabkin, M. Y., Minakov, M. (2018), “Editors’ Foreword”. Ed. Rabkin Y.

Kanakov, M., 2018 Demodernization A future in the Past, ibidem-Verlag Stuttgart pp.9-15.

Boris Komakhidze

**The City in Transition: Urban Transformation in
Georgia's Industrial City of Zestaponi**

This essay analyzes the ways in which the post-industrial, post-Soviet identity of the city evolves. In this article, I look at societal changes through the lens of urban anthropology. Following the creation of the Soviet Union, industrial growth dominated urban areas in Georgia. Cities with a large concentration of heavy industrial factories lost their significance and function with the fall of state socialism. As a result, it trapped the city's identity between the past and an uncertain future. The "quest for identity" in the newly constituted state of Georgia had an impact on the industrial city of Zestaponi as well. The article's primary questions are: what does Zestaponi signify in post-industrial life? What is its role and identity in contemporary Georgian society? The research's actuality is guided by the need to understand the issues of post-Socialist transition as well as the need to comprehend how the industrial city of Zestaponi transformed its sociocultural image in conjunction with evolving political realities. The essay discusses post-industrial city challenges as well as the ramifications of post-Soviet urban development

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი

ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის
ინსტიტუტის საქართველოს ეთნოლოგიის განყოფილება

მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის

IV (30)

თბილისი
2023

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology
Department of Ethnology of Georgia

MATERIALS FOR GEORGIAN ETHNOGRAPHY

IV (30)

Tbilisi
2023

რედაქტორი: დოქტ. ქეთევან ხუციშვილი (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი)

რედაქლეტორი: დოქტ. ნინო მინდაძე (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი), დოქტ. გიორგი ჭეიშვილი (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი), დოქტ. ნინო აბაკელია (ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი), დოქტ. ქეროლ ფუშე (ედინბურგის უნივერსიტეტი), დოქტ. სუზანე ფელინგსი (ფრანკფურტის გოეთეს უნივერსიტეტი), დოქტ. ვალერი ვაშაკიძე (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი)

დაიბეჭდა:

Editor: Dr. Ketevan Khutsishvili (Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Institute of History and Ethnology)

Edotorial Board: Dr. Nino Mindadze (Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Institute of History and Ethnology), Dr. Nino Abakelia (Ilia State University), Dr. Giorgi Cheishvili (Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Institute of History and Ethnology), Dr. Carole Faucher (The University of Edinburgh), Dr. Susanne Fehlings (Goethe Universsity Frankfurt), Dr. Valeri Vashakidze (Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Institute of History and Ethnology).

Published

ISSN 2667-9582

კრებული “მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის” (მსე) განკუთვნილია დარგის სპეციალისტებისა და ეთნოლოგია-ანთროპოლოგიის თემატიკით დაინტერესებული საზოგადოების ფართო წრისთვის. კრებული მოიცავს თემატურად მრავალფეროვან საკითხებს, ტრადიციული და თანამედროვე ეთნოლოგიური პრობლემები გაანალიზებულია განსხვავებული მეთოდოლოგიური მიდგომებით, რაც კრებულს მიმზიდველს ხდის ფართო საზოგადოებისთვის.

გამომცემლობა „**უნივერსალი**“, 2023

თბილისი, 0186, ა. ჯორჯიაშვილის №4, ☎: 5(99) 17 22 30; 5(99) 33 52 02

E-mail: universal505@ymail.com; gamomcemlobauniversal@gmail.com

შინაარსი CONTENTS

წინასიტყვაობა.....	4
Preface	4
აბაკელია ნინო.....	9
მითი და სიმბოლო სვანურ სამონადირეო მითო-რიტუალურ კომპლექსში Abakelia Nino Myth and symbol in the hunting mythic-ritual complexes of the Svans	
აზიკური ნანული	36
ქართული ხალხური მხატვრული ქსოვილები (თუშური ჯეჯიმიანი საფენ-საგებლები) Azikuri Nanuli Georgian Artistic Tradition of Folk Weaving ('Jejimi' style covers and rugs from Tusheti)	
გვიმრაძე თეიმურაზი.....	46
ეთნოლოგიის კათედრა თბილისის სახელწიფო უნივერსიტეტში Teimuraz Gvimradze Department of Ethnology at Tbilisi State University	
გუჯეჯიანი როზეტა.....	53
რელიგიური ვითარების ტრანსფორმაციის პროცესი სვანეთში გვიანი შუასაუკუნეებიდან დღემდე (ტერმინი „პაპ“/„ბაპ“) Gujejiani Rozeta The process of transformation of the religious situation in Svaneti from the late Middle Ages to the present day (the term "Pap"/"Bap")	

ვახტანგაშვილი გიორგი.....69

კულტივაცია ოკუპაციის წინააღმდეგ: მიწათმოქმედების
როლი რუსული მავთულხლართების პრობლემის

კონექსტში (დიცის დევნილთა დასახლების მაგალითზე)

Vakhtangashvili Giorgi

Cultivation versus Occupation: the Role of Agriculture in
Challenging the Russian Barbed Wires in the IDP Settlement
of Ditsi

კომახიძე ბორისი 100

ქალაქი ცვლილებების პირობებში: ზესტაფონის
ურბანული ტრანსფორმაცია

Komakhidze Boris

The City in Transition: Urban Transformation in
Georgia's Industrial City of Zestaponi

მამარდაშვილი გიორგი 130

საქართველოს ეროვნული მუზეუმის ეთნოლოგიური

კინოფონდი -ვიზუალური ანთროპოლოგიის

შესანიშნავი კოლექცია

Mamardashvili Giorgi

Ethnological Film Fund of the National Museum of
Georgia – an outstanding collection of visual anthropology

მინდაძე ნინო 141

ხალხური რელიგიური სისტემა და ეკოლოგიური
ტრადიციები

Nino Mindadze

Folk Religious System and Ecological Traditions

ფაცაცია დავითი 166

ლოდინისა და ყოველდღიურობის ეთნოგრაფია

ზუგდიდის დევნილთა დასახლების მაგალითზე

Patsatsia Davit

Ethnographies of Waiting and Everyday Life on the Case of

Zugdidi Settlement of Internally Displaced Persons

ქამუშაძე თეა..... 192

პანდემიის ეფექტი – როცა სახელმწიფო მარნეულში

შეხვდა მოქალაქეებს

Kamushadze Tea

Affect of Pandemics – When the State Met Citizens in

Marneuli

ჩალაძე მარიამი 228

ცხრასართულიანი კორპუსის ყოველდღიურობა:

სივრცისა და ადგილის ეთნოგრაფიული გააზრება

დიდი დიღმის დასახლებაში

Chaladze Mariam

Ethnographic understanding of space and place in Didi

Dighomi settlement (The everyday life of one 9-storey

residential building)

ჩირგაძე ნინო 260

სოციალური ეკოლოგიის ხალხური ტრადიციები

(ხევის ეთნოგრაფიული მონაცემების მიხედვით)

Chirgadze Nino

Folk traditions of social ecology (according to Khevi

ethnographic data)

ჩხატარაშვილი ნანა269

ელექტრონული მუსიკა, როგორც იდენტობის გამოხატვის
საშუალება თანამედროვე საქართველოში

Chkhatarashvili Nana

Electronic music and identity expression in contemporary
Georgia

ხაჭაპურიძე რამაზი301

ქორწინების და დაკრძალვის ტრადიციები სოფ. იანეთის
რეპატრირებულ მოსახლეობაში

Khachapuridze Ramaz

Marriage and Burial Traditions among the Repatriate
Population of Yaneti

ჭელიძე ელისო.....313

ეპიდემიების კვალი მატერიალურ კულტურასა და
ისტორიულ მეხსიერებაში (ხევის ეთნოგრაფიული
მასალის მაგალითზე)

Chelidze Eliso

Traces of epidemics in material culture and historical memory
(on the example of Khevi ethnographic data)

ქრონიკა

CHRONICLE

ნინო (ნუნუ) მინდაძე – 80334

ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელობის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ქართველოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი
ცენტრის დაარსებიდან 30 წელი.....338

რეცენზია მონოგრაფიაზე Italo Pardo • Giuliana B. Prato Editors,
The Legitimacy of Healthcare and Public Health Anthropological
Perspectives341